

موانع و آسیب های شناخت خدا در قرآن

مرکز جهانی علوم اسلامی

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه و معارف اسلامی

عنوان:

موانع و آسیب های شناخت خدا در قرآن

استاد راهنما:

حجة الاسلام و المسلمین سید احمد فقیهی

استاد مشاور:

حجة الاسلام و المسلمین اسدالله جمشیدی

دانش پژوه:

عبدالله نعیمی

سال ۱۳۸۳

کد تحصیلی ۱۱۵۱۳۸۰

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

شماره ثبت: ۴۵۲

تاریخ ثبت:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اهداء

با یاد و نام پروردگار متعال و لایزال، که بر این حقیر سرا پا تقصیر توفیق عنایت فرمود، تا این نوشتار ناچیز را در راه درک و شناخت درست از ساحت مقدسش، تهیه و تنظیم نمایم؛ ثواب آن را به پیشگاه انبیاء و اولیاء الهی، و به ویژه چهارده نور مقدس که در آسمان ولایت و امامت درخشیدند، و می درخشند، و مددگار مستمندان و بی پناهان هستند و همچنین به همه آنانی که در راه الهی قدم بر داشته اند و سعی در ترویج و تبیین علوم اهل بیت عصمت و طهارت (علیهم السلام) دارند، تا بدان سبب، توفیق در کسب معارف الهی نصیب مان گردد، و از جیره خواران و غلامان آقا و مولای مان حضرت صاحب العصر والزمان (عج) بوده باشیم هدیه می کنم .

به امید تعجیل در ظهور آن حضرت . اللهم عجل لفرج ولیک صاحب العصر والزمان .

تقدیر و تشکر

در این جا سپاس و تشکر خویش را از همه عزیزانی که در راه پیشرفت طلاب علوم دینی گام برداشته اند و سعی در آشنایی هرچه بیشتر آنان با علوم اهل بیت عصمت و طهارت (علیهم السلام) دارند، به ویژه دست اندرکاران مرکز جهانی علوم اسلامی ابراز می دارم، همچنین از استادان بسیار بزرگوارم حجج اسلام آقا. یان سید احمد فقیهی و اسدالله جمشیدی (دامت توفیقات هما) کمال سپاس و قدردانی را دارم که با برد باری و صبر و حوصله خویش مرا تحمل کردند، و از راهنمایی های ارزنده خویش دریغ نور زید نند.

فهرست مطالب

عنوان

- اهداء ۱
- تقدیر و تشکر ..... ب
- فهرست مطالب ..... ج
- پیش‌گفتار ۱
- چکیده نوشتار ۲

فصل اول کلیات

- ۱ - کلیات طرح : ۲
- ۱- بیان موضوع ۴
- ۲- علل انتخاب موضوع ۴
- ۳- پیشینه بحث و ضرورت تحقیق ۵
- ۴- پرسش‌های تحقیق ۵
- ۵- روش تحقیق ۶
- ۶- موانع و مشکلات ۶
- ۷- دور‌نمایی از مباحث رساله ۶

فصل دوم مفهائیم و مبانی

- الف: تعریف شناخت ۹
- ب: اقسام و انواع شناخت ۹
- ج: اهمیت شناخت در قرآن ۱۰
- د: مفهوم خدا ۱۱
- ه: امکان شناخت خدا ۱۴
- ۱- دیدگاه عقل‌گرایان ۱۴
- ۲- دیدگاه شهودگرایان ۱۴
- ۳- دیدگاه تجربه‌گرایان ۱۵
- ۴- دیدگاه ظاهرگرایان ۱۵
- و: محدودۀ شناخت خدا ۱۷
- ز: راه‌های شناخت خدا ۱۸
- ۱- راه حضوری خداشناسی ۱۹
- ۱-۱ انواع شناخت حضوری ۲۳
- ۱-۲ ابزار شناخت حضوری ۲۴

- ۲۵- راه حصولی خداشناسی.....
- ۲۶- ابزار شناخت حصولی.....
- ح: تفاوت شناخت حضوری و حصولی.....
- ۲۷- چکیده فصل اول ودوم.....
- ۲۹- .....

فصل سوم آسیب ها و موانع شناخت حضوری خدا

- مقدمه.....
- ۳۱- آسیبها و موانع درونی.....
- الف: دنیاگرایی و حب آن.....
- ۳۲- دنیاگرایی و حب آن بازیچه و متاع فریب.....
- ۳۳- دنیا عامل فراموشی خدا و قیامت.....
- ۳۴- پیروی از هوا و هوس.....
- ۴۰- متابعت از هوای نفس عامل گمراهی.....
- ۴۱- هوا پرستی سرچشمه غفلت و بی خبری.....
- ۴۲- هوا پرستی عامل دوری از راه خدا و فراموشی قیامت.....
- ۴۳- متابعت از هوای نفس عامل فساد.....
- ۴۴- زنگار، گناه.....
- ۴۷- اقسام و انواع گناه.....
- ۴۸- گناه زنگار قلب.....
- ۴۹- گناه بزرگ ترین مصیبت.....
- ۵۰- گناه و تعاون بر آن، عامل سقوط انسان.....
- د: رفاه طلبی و احساس بی نیازی.....
- ۵۲- رفاه عامل فراموشی یاد خدا.....
- ۵۳- احساس بی نیازی و رفاه عامل مختل شدن ادراک انسان.....
- ه: تکبر و خود بزرگ بینی.....
- ۵۴- تعریف و حقیقت تکبر.....
- ۵۵- شاخه های تکبر.....
- ۵۶- تکبر عامل کفر و بی ایمانی.....
- ۵۷- تکبر عامل فراموشی قدرت و عظمت خدا.....
- ۵۸- تکبر عامل گمراهی امت های گذشته.....
- ۵۹- تکبر خمیر مایه عداوت و دشمنی باحق.....
- ۶۰- .....

و: کفر و نفاق..... ۶۸

۶۹-۱- کفر و نفاق موجب از کار افتادن ادراکات.....

۷۵-۲- مهر نهادن بر دل و گوش و چشم یعنی چه؟.....

ز-: تجاوز و عدوان..... ۷۶

۷۶-۱- تجاوز و عدوان، حجاب قلب.....

۲- آسیب ها و موانع اجتماعی شناخت حضوری خدا..... ۷۸

الف: پیروی از آباء و اجداد..... ۷۸

۷۸-۱- تقلید از پیشینیان عامل کج فهمی و گمراهی.....

۸۳-۲- سرمایه داران مبلغ و طراح چنین حرکتها.....

۸۵-۳- تقلید از گذشتگان عامل فراگیر در امت های سابق.....

ب: وسوسه های شیاطین جن و انس..... ۸۷

۸۷-۱- خوب جلوه دادن اعمال.....

۸۹-۲- شیطان عامل تباهی و گمراهی.....

۹۳-۳- وسوسه های انسی عامل گمراهی.....

ج: تبلیغات و تهاجمات فرهنگی بیگانه و محیط نامساعد..... ۹۵

۹۶-۱- محیط نامساعد و تلقینات و تهاجمات فرهنگی بیگانه عامل گمراهی.....

چکیده فصل..... ۱۰۲

فصل سوم آسیب ها و موانع شناخت حصولی خدا

۱- آسیب ها و موانع فردی..... ۱۰۴

الف: پندار گرایی و پیروی از گمان های بی اساس..... ۱۰۴

۱۰۴-۱- پندار گرایی عامل از بین رفتن قوای ادراکی.....

۱۰۵-۲- پندار گرایی عامل بازدارنده از راه خدا.....

۱۰۷-۳- ناتوانی ظن از کشف واقعیت.....

۱۰۹-۴- پندارگرایی عامل فراموشی قدرت و عظمت خدا.....

ب: شک و تردید..... ۱۱۱

۱۱۲-۱- شک و تردید عامل فریبنده و سرگرمی.....

۱۱۳-۲- شک و تردید عامل مختل شدن قوای ادراکی.....

- ج: جهل و غفلت ، ۱۱۷
- ۳- شک و تردید عامل انحراف از حق ۱۱۴
- ۱- جهل و غفلت موجب ناکارآمدی قوای ادراکی ۱۱۸
- ۲- جهل و غفلت عامل فراموشی یاد خدا و قیامت ۱۲۳
- ۳- عوامل غفلت ۱۲۶
- ۴- آثار غفلت ۱۲۶

- د: عمل نکردن به علم ۱۲۸
- ۱- تفاوت مرز میان حیوان و انسان در عمل به علم ۱۲۸
- ۲- عمل نکردن به علم موجب خشم خدا ۱۳۱

- ه: سهل انگاری و ترک تفکر و تدبیر، ۱۳۳
- ۱- سهل انگاری و شتاب زدگی عامل بی ایمانی ۱۳۴
- ۲- ترک تدبیر و تفکر در مخلوقات خداوند عامل انحراف ۱۳۸
- ۳- عوامل شتاب زدگی و ترک تدبیر ۱۴۰
- الف: پیروی از هوای نفس ۱۴۱
- ب: دنیا پرستی ۱۴۱
- ج: شیطان و دوستان نادان ۱۴۱
- د: جهل و سفاهت ۱۴۱

- و: آرزوهای دور و دراز ۱۴۱
- ۱- آرزوهای دراز عامل فریب ۱۴۲
- ۲- آرزوهای دراز عامل غفلت ۱۴۴

۲- آسیب ها و موانع اجتماعی شناخت حصولی خدا.

- الف: پیروی از رهبران فاسد و گمراه و خود باختگی در برابر ابرقدرتها ۱۴۷
- ۱- پیروی از رهبران فاسد عامل گمراهی ۱۴۷
- ۲- سرمایه داران مبلغ اصلی اینگونه حرکتها ۱۴۹

ب: پیروی از اکثریت نا آگاه ۱۵۰

- ج: پیروی از دوستان ناباب و گمراه ۱۵۲
- ۱- دوستان ناباب عامل گمراهی ۱۵۲

چکیده فصل ۱۵۷

فصل چهارم موانع مشترک بین شناخت حضوری و حصولی خدا

مقدمه: ۱۵۹

الف: حسد ۱۵۹

۱- حسد نخستین عامل گمراهی و جنایت ۱۶۰

۲- حسد بزرگترین عامل فساد ۱۶۲

ب: تعصب ۱۶۵

۱- تعصب عامل از کار افتادن قوای ادراکی ۱۶۵

۲- تعصب عامل گمراهی امتهای پیشین ۱۶۷

۳- تعصب عامل خودپرستی و خود برترینی ۱۷۰

۴- انگیزه های تعصب ۱۷۱

ج: لجاجت و مجادله ۱۷۲

۱- مجادله عامل حرکت بسوی مرگ و نابودی ۱۷۲

۲- مجادله موجب خشم خدا ۱۷۳

۳- مجادله عامل فراموشی خدا و قیامت ۱۷۴

۴- مجادله عامل دوری از حق ۱۷۶

د: ظلم و استبداد ۱۷۷

۱- ظلم عامل گمراهی خود و دیگران ۱۷۸

۲- ظلم عامل حرکت بسوی خدایان موهوم ۱۸۰

ه: عجب و غرور ۱۸۲

۱- عجب و غرور عامل فراموشی ۱۸۴

۲- عجب و غرور عامل گمراهی ۱۸۵

چکیده فصل ۱۹۱

خ ا ت م ه

الف: نتیجه و خلاصه بحث ۱۹۲

ب: فهرست منابع و مأخذ ۱۹۳

پیش گفتار

حمد و سپاس و ستایش بی پایان یگانه آفریدگار سبحان، خداوند بی همتا و بی نیاز را، که خوان نعمت خویش را برای همگان گسترانید، تا همه از کرمش بهره مند شوند، و بر اساس احسان و لطف، خود را به انسان شنا ساند، و با قرار دادن چراغ فطرت در رون و وحی آسمانی، در برابر چشم خرد آدمیان، راه خیر و شر را به آنها نمایاند.

دروود نامحدود، بر سفیران و پیغمبران او، از آدم صفی تا پیغمبر اسلام محمد مصطفی ﷺ و بر عترت و برگزیدگان او که در تمام لحظات زندگی در صدد ترویج و تبلیغ معارف الهی بودند، و در این راه جان های خویش را فدا نمودند، تا کلمه (لا اله الا الله) بر تمام جامعه جهانی حاکم شود، و مردم نسبت به خالق و معبود خویش شناخت صحیح پیدا کنند، و تنها او را پرستش نمایند.

از آنجا که در جوامع کنونی بسیاری از مردم در اثر تهاجمات فرهنگی شرق و غرب و دلدادگی شدید، به امور مادی و دنیوی، و پیروی از تمایلات نفسانی روز به روز از شناخت خدا فاصله می گیرند، و در دام برهنگی اخلاقی و مفاسد اجتماعی فرومی افتند، بگونه ای که از تأمل و تدبیر در مبدأ و معاد محروم می شوند، و آینه شفاف قلب و عقل شان که با چراغ فطرت روشن گشته بود، به سیاهی و تاریکی می گراید، ما در این نوشتار بحول و قوه الهی در صدد هستیم که آسیبها و موانع شناخت خداوند متعال را مورد بررسی و ارزیابی قرار دهیم، تا با شناسائی آسیبها در صدد مبارزه و رفع آنها برآئیم امید است که مورد پذیرش در گاه باری تعالی و اولیاء او واقع گردد.

مطالب این نوشتار بر گرفته از آیات قرآن کریم و با استفاده از نظرات مفسرین و اندیشمندان است، که در این وادی قدم گذاشته اند، و سالهای سال زحمات طاقت فرسایی را متحمل شده اند، تا ما را با معارف الهی آشنا سازند. در صدد هستیم که نظرات و تحلیل های مفسرین و محققین را در این رابطه جمع آوری نموده و با جزیه و تحلیل، و دسته بندی به شیوه ای خاص آن را در پنج فصل و یک خاتمه بیان کنیم.

در این جا بر خود لازم می دانیم که کمال سپاس و قدر دانی خویش را از همه عزیزان و بزرگواران به ویژه از استادان بزرگوار و ارجمند حجج اسلام آقایان حمید آریان و محسن سعیدی که در اصلاحات و ویرایش این نوشتار مرا یاری نمودند و نیز از استادان روش تحقیق حجج اسلام آقایان حسین دهنوی و علی رضا بی نیاز ابراز می دارم و از خداوند متعال آرزوی سلامتی و موفقیت برای همه ای این بزرگواران دارم.

چکیده بحث

این نوشتار مباحثی است، بر مبنای آیات قرآن کریم، در پاسخ به این سؤال که موانع و آسیب‌های شناخت خدا، چه اموری است؟

با توجه به این که پایه تمام باورهای دینی، اعتقاد به وجود خداوند می‌باشد، و بهترین راه برای رسیدن به خداوند، برطرف ساختن موانعی است که بر روی آینه عقل و قلب انسان می‌نشیند لذا شناسایی این موانع ضروری است.

از دیدگاه قرآن موانع و آسیب‌های شناخت خداوند متعدد است. این موانع گاه موجب حجاب و زنگار گرفتن آینه قلب انسان و شناخت حضوری خدا می‌شود، که در اثر رفتار شخصی خود انسان و زندگی اجتماعی او رقم می‌خورد مانند: مبتلا شدن در دام گناه، و پیروی از هوا و هوس‌های نفسانی، تکبر و خود پرستی، رفاه طلبی و احساس بی‌نیازی، کفر و نفاق، تجاوز و عدوان، دنیا پرستی، پیروی‌های ناسنجیده و تقلید کور کورانه از آباء و اجداد، و ستوسه‌های شیطانی و انسی، تبلیغات و تهاجم فرهنگی و محیط ناساعد و مانند اینها.

و گاهی آن موانع و آسیب‌ها باعث تاریکی و کور شدن دیده عقل انسان و شناخت حصولی خدا می‌شود، و این امر متأثر از عدم تفکر و تدبیر و سهل‌انگاری، پندارگرایی و پیروی از گمان‌های بی‌اساس، اطاعت و پیروی کور کورانه از رهبران فاسد و گمراه، جهل و غفلت، عمل نکردن به علم و دانش، آرزوها و آمال دور و دراز، پیروی از اکثریت نا آگاه و دوستان ناباب است، این امور فکر و ذهن انسان را به خود مشغول ساخته، و موجب تاریکی و کدورت آینه عقل انسان می‌شود، و سرانجام از شناخت خدا بدور می‌ماند.

و گاهی آن موانع و آسیب‌ها باعث کدورت و تاریکی آینه عقل و قلب انسان و شناخت حضوری و حصولی خداوند می‌شوند، مانند: حسد، تعصب، لجاجت، ظلم، و عجب و غرور و مانند اینها که عدم شکوفایی شناخت حضوری و فطری وی و محروم شدن، از درک کردن و رسیدن، به کمال انسانی و نفسانی یعنی شناخت خداوند متعال هستند.

فصل اول؛ کلیات

۱ - کلیات طرح

الف: بیان موضوع

ب: ضرورت تحقیق

ج: علل انتخاب موضوع

د: بررسی و سابقه بحث

ه: پرسش های تحقیق

و: فرضیه بحث

ز: روش تحقیق

۱- بیان موضوع

عقاید و باورهای زیر بنای همه شئون جامعه انسانی اعتقاد اوست و پایه‌ای ترین و مهمترین اعتقاد بشر اعتقاد به وجود خداوند می‌باشد.

انسان موجودی است که خداشناسی بافطرت و عقل خدا دادی او عجین شده است و تکامل حقیقی او بدون شناخت خداوند ممکن نیست، زیرا چنان که در جای خود اثبات شده است کمال حقیقی انسان تنها در سایه قرب الهی تحقق می‌یابد و بدیهی است که تقرب به خدای تعالی بدون معرفت و شناخت او امکان نخواهد داشت،^۱ و شناخت خداوند ممکن نخواهد بود، مگر این که موانع و آسیب‌هایی که سد راه انسان در شناخت حق تعالی می‌شود بر طرف گردد.

بنابراین بحث موانع و آسیب‌های شناخت خدا یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین مسائل مربوط به خداشناسی است؛ اما از دیدگاه قرآن موانع و آسیب‌هایی شناخت خداوند چیست و چه اموری مانع ارتباط با خدا و شناخت او می‌شود.^۲

۲- علت انتخاب موضوع

مدت‌ها بود که شناخت خداوند، که در رأس همه شناخت‌هاست فکرم را به خود مشغول ساخته بود، و در صدد بودم تا حتماً در باره این مسئله با ارزش و مهم تحقیقات کامل داشته باشم، تا بدین سبب آشنائی هر چه بهتر و کامل‌تر پیداکنم. لذا لازم دیدم که موانع و حجاب‌هایی را که سد راه شناخت می‌شوند، شناسائی نمایم تا بدین وسیله چراغ بصیرت در درون و جانم شکوفا و روشن گردد، و به آن راهی که انبیاء و اولیاء الهی شب و روز سعی در ترویج و تعلیم آن می‌کردند، سیر و حرکت کنم تا شاید، موجب سعادت‌م شود.

دیگر این که در چنین مقطع حساس که نه‌اجم فرهنگی غرب و شرق در بدترین وضع و اشکال گوناگون دامن گیر جوامع اسلامی بالأخص جامعه افغانستان گردیده است، (جامعه‌ای که تاکنون هیچ‌گاه طعم آسایش و آرامش رانچشیده و همیشه مورد تجاوز شرق و غرب واقع شده است)؛ امید است که این بحث مرهم کوچکی برای زخم‌های چندین ساله آن مرزوبوم باشد.

^۱-ر.ک.به: مصباح محمد تقی، آموزش فلسفه ج ۱ ص ۱۲۹.

^۲-ر.ک.به: جعفری محمد تقی، ترجمه و تفسیر نهج البلاغه ج ۱۰ ص ۸۷.

۳- پیشنهاد بحث و ضرورت تحقیق

اگر چه خداشناسی به عنوان یکی از مباحث اعتقادی همشه مورد توجه متکفران و اهل علم بوده و در هر دوره ای آثار و تحقیقات بسیاری را در این موضوع پدید آورده اند اما موضوع موانع و آسیب های شناخت خدا به صورت مستقل، تاکنون کمتر مورد توجه محققین و دانشمندان، قرار گرفته است و در این باره شاید نتوان یک اثر و کتاب مستقلی یافت آنچه حقیر با استقراء ناقص خود تاکنون در رابطه با موانع و آسیب های خدا شناسی یافتم آثار و کتاب های اندکی بوده که به صورت فشرده و گذرا ونه مستقل و مجزا به این بحث پرداخته بودند دانشمندان محترم آقایان آیه الله جوادی آملی و مصباح یزدی و محمدی ری شهری (دام توفیقاتهم) در این رابطه مباحثی را مطرح نموده اند، که یا ناظر به یک بخش از اقسام موانع شناخت حضوری و یا حصولی است مانند: فطرت در قرآن آیه الله جوادی آملی و اخلاق در قرآن آقای مصباح یزدی (دام عزهما) و یا این که به صورت فشرده و مختصر بحث از مصادیق آن است مانند: مبانی خدا شناسی آقای محمدی ری شهری (دام عزه)، و لذا ما در این نوشتار سعی می کنیم با استفاده از آیات قرآن مجید این موضوع را به صورت جامع تری مطرح نماییم هرچند مدعی نیستیم که این نوشتار تحقیق و تتبع کامل از موضوع باشد، زیرا موانع شناخت خدا بیش از آن چیزی است که در این جا ذکر شده است، و امید است، که همین مقدار نیز مورد تأیید آقا و مولای مان حضرت ولی عصر امام زمان (عج) واقع گردد.

۴- پرسش های تحقیق

سؤال اصلی

س: ۱- موانع و آسیب های شناخت خدا در قرآن چه اموری است؟

سئوالات فرعی

س: ۱- آیا شناخت خدا از دیدگاه قرآن ممکن است؟ مفهوم، راه ها و محدوده شناخت خدا از نظر قرآن چیست؟

س: ۲- آسیب ها و موانع شناخت حضوری خدا از نظر قرآن چیست؟

س: ۳- آسیبها و موانع شناخت حصولی خدا در قرآن چه اموری است؟

س: ۴- آسیبها و موانع مشترک شناخت حصولی و حضوری خدا در قرآن کدام است؟

۵- روش تحقیق

روش تحقیق در این نوشتار توصیفی و تحلیلی است، و نحوه جمع‌آوری اطلاعات نیز فیش‌برداری و کتابخانه‌ای است، که پس از تتبع در آیات قرآن و جمع‌آوری و نظریات مفسرین و محققین در این موضوع، مطالب به صورت لحاظ ارتباط مفهومی و پیوند محتوایی تحلیل و سپس جمع‌بندی گردیده است.

۶- موانع و مشکلات

علی‌رغم پیشرفت سریع فن‌آوری اطلاعات و فراهم بودن امکانات بیشتر نسبت به زمانهای گذشته عمده مشکلاتی که گریبان‌گیر محققین می‌باشد عدم دسترسی به منابع و امکانات موجود در کتابخانه‌ها و مؤسسات پژوهشی است زیرا اولاً اکثر کتابخانه‌ها قفسه‌بسته می‌باشند؛ و در ثانی بسیاری از آنان هاکتاب را به صورت محدود در اختیار محققین می‌گذارند. و مشکلی دیگر به علت باز نبودن کتاب‌خانه‌های مورد نظر در تمام اوقات بود که زمان استفاده از آنها با توجه به وضعیت تجصیلی بنده برایم بسیار محدود بود. مشکل دیگری که من در انجام تحقیق حاضر داشتم محدودیت وقت بود که نتوانستم تتبع و تأمل کافی در این موضوع بنمایم. و مشکلی دیگر فقدان امکانات رایانه‌ای فراگیر برای بهره‌مندی محققین در کتابخانه‌هاست که وجود این امکانات می‌تواند روند پیشرفت کار تحقیقی را به سرعت بخشد.

۷- دور‌نمایی از مباحث رساله

فصل نخست به صورت فشرده کلیات طرح را که در برگیرنده بیان موضوع بحث، ضرورت بحث، علل انتخاب موضوع، بررسی پیشینه و سابقه بحث، پرسش‌های تحقیق، تحقیق، روش تحقیق مورد بحث قرار داده است.

در فصل دوم مباحث اساسی و اصولی مربوط به مفاهیم و مبانی موضوع نوشتار شامل تعریف شناخت، اقسام و انواع شناخت، اهمیت شناخت در قرآن، مفهوم خدا، امکان شناخت خدا، محدوده شناخت خدا و راه‌های خداشناسی و تفاوت‌های شناخت حضوری و حصولی، مورد بحث قرار گرفته است.

در فصل سوم موانع و آسیب‌های شناخت حضوری خدا را در دو محور، مورد بحث قرار داده ایم.

۱- موانع درونی شناخت خدا که ریشه در تمایلات و بینش‌های درونی انسان دارد مانند: دنیا پرستی، پیروی از هوا و هوس، زنگار گناه، تکبر و خود بزرگ بینی، رفاه طلبی و احساس بی‌نیازی، کفر و نفاق، تجاوز و عدوان.

۲- موانع و آسیب‌های برونی شناخت خدا که در اثر تأثیرپذیری از دیگران و اجتماع بوجود می‌آید، مانند: پیروی از آباء و اجداد، وسوسه‌های انسی و شیطانی، تبلیغات و تهاجمات فرهنگی بیگانه و محیط نامساعد.

در فصل چهارم موانع و آسیب‌های شناخت حصولی خدا، مانند فصل قبل در دو محور مورد بحث واقع شده است:

۱- موانع فردی مانند: پندار گرایی و پیروی از گمان‌های بی‌اساس، جهل و غفلت، شک و تردید، عمل نکردن به علم، سهل‌انگاری و ترک تفکر و تدبیر، آرزوهای دور و دراز.

۲- موانع اجتماعی مانند: پیروی از رهبران فاسد و گمراه، پیروی از اکثریت نا آگاه، پیروی از دوستان ناباب و گمراه.

در فصل پنجم موانع و آسیب‌های مشترک بین شناخت حضوری و حصولی خدا مانند: حسد، تعصب، لجاجت، ظلم و استبداد و عجب و غرور مورد بحث و بیان واقع شده است. و در خاتمه نتیجه و خلاصه بحث آن درج گردیده است.

فصل دوم؛ مفاهیم و مبانی

الف: تعریف شناخت

ب: اقسام و انواع شناخت

ج: اهمیت شناخت در قرآن

د: مفهوم خدا

ه: امکان شناخت خدا

و: محدوده شناخت خدا

ز: راه های شناخت خدا

ح: تفاوت شناخت حضوری و حصولی

الف: تعریف و مفهوم شناخت

مقصود از تعریف یک شیء این است که ابهام موجود در آن را برای خود و دیگران برطرف کنیم، ولذا در هر جایی که ابهامی نباشد نیاز به تعریف نداریم زیرا تحصیل حاصل لازم می آید مفهوم شناخت نیز از این قبیل است، زیرا مفهوم شناخت یک مفهوم بدیهی است، که نیازمند تعریف و توضیح نمی باشد، و در حقیقت غیر قابل تعریف است همان طوری که وجود هستی برای ما قابل تعریف نیست ولی قابل یافتن است علم و شناخت هم برای ما قابل تعریف نیست؛ قابل یافتن است. و عباراتی که به عنوان تعریف علم و معرفت (شناخت) در کتاب های منطقی یا فلسفی به کار می رود، تعریف حقیقی نیست بل که تعریف تنبیهی و اشاره ای است. و از جمله تعاریف لفظی که برای شناخت ذکر می شود، عبارت است از: آگاهی بواقعیت و یا راه پیدا کردن به واقعیت است.^۱ اگر قرار باشد در باره شناخت توضیحی داده شود بهتر این است که بگویم علم و شناخت عبارت است از: حضور معلوم در نزد عالم؛ با واسطه یا بدون واسطه. و به عبارت دیگر اگر بخواهم شناخت را تعریف کنیم عبارت است از حضور خود شیء یا صورت جزئی یا مفهومی کلی آن نزد موجود مجرد.^۲ و لذا آنچه در شناخت مهم و مطرح است، حیث حکایت گری از واقعیت است و محور اساسی در آن، همان حیث حکایت گری از واقعیات و حقایق عالم است.

ب: انواع شناخت

بعد از روشن شدن تعریف و مفهوم شناخت سوال از انواع شناخت مطرح می شود در این باره باید گفت: شناخت انسان نسبت به موجودات به دو صورت تحقق می یابد، شناخت شخصی و شناخت کلی. شناخت شخصی در محسوسات به واسطه حواس برای انسان حاصل می شود، و در غیر محسوسات از طریق علم حضوری به دست می آید. اما شناخت کلی به وسیله مفاهیم عقلی برای انسان حاصل می شود^۳ در مورد خدای متعال نیز دو نوع شناخت متصور است: شناخت حضوری

^۱ - ر.ک.به: جوادی آملی عبدالله، معرفت شناسی در قرآن ج ۱۲ ص ۸۷

^۲ - ر.ک.به: سبحانی، جعفر، نظریة المعرفة ص ۶۸؛ مصباح یزدی، محمد تقی آموزش فلسفه ج ۱ ص ۱۲۹؛ حسینی بهشتی

سید محمد، شناخت ص ۱۸

^۳ - ر.ک.به: مصباح، یزدی محمد تقی، معارف قرآن ج ۱-۲ ص ۱۹،

و فطری که بدون واسطه در انسان حاصل می شود، و دیگری شناخت حصولی و عقلی که به وسیله برهان های عقلی و مفاهیم ذهنی تحقق می یابد.^۱

ج : اهمیت شناخت از دیدگاه قرآن

هیچ مکتبی به اندازه مکتب اسلام و هیچ کتابی به اندازه قرآن برای شناخت اهمیت و ارزش قائل نیست. «در قرآن مجید در حدود ۱۷۳۰ آیه، در باره شناخت، انواع، ابعاد، وسایل، انگیزه ها و نتایج آن مطرح شده است.»^۲ و به تفصیل از ابزار و شرایط و موانع و ارکان شناخت یعنی علم، معلوم و معلم و... بحث شده است. قرآن کریم مردم را به شناخت درست و صحیح تشویق و ترغیب و در باره فراهم نمودن زمینه و شرایط شناخت و همچنین در رابطه با از بین بردن موانع شناخت تاکید فراوان نموده است.

قرآن مجید نه تنها مسئله شناخت و معرفت به خدا را یک امر ممکن می شمرد بلکه آن را از اهم واجبات معرفی می کند؛ و در آیاتی تصریح دارد بر این که نباید بین انسانهای دانا و نادان تفاوتی قائل نشد و همه را یکسان دانست ﴿هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾^۳ آیا کسانی که می دانند و کسانی که نمی دانند، یکسانند؟ برتری انسانها از حیوانات بر همین مبنا و اساس استوار است شناخت صحیح خدا و واقعیات، نوری است که خداوند متعال به انسان عنایت فرموده است و آیات فراوانی در قرآن کریم ارزش های حیاتی شناخت را به طور جدی مطرح می کنند، در بعضی از آیات می فرماید: خداست که نعمت علم را به انسان عنایت فرموده است. ﴿عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَم﴾^۴ تعلیم نموده انسان آنچه را که نمی دانست. و یادر آیه دیگر فرموده است: ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا﴾^۵ خداوند همه اسماء را به آدم تعلیم فرمود.^۶

^۱ - رک. به: توضیح درباره مطالب فوق در قسمت راه های شناخت به صورت کامل تر بیان خواهد شد.

^۲ - رک. به: جعفری محمدتقی، ترجمه و تفسیر نهج البلاغه، ج ۷، ص ۲۱۲

^۳ - زمر / ۹

^۴ - علق / ۵

^۵ - بقره / ۳۱

^۶ - رک. به: جعفری محمد تقی، ترجمه و تفسیر نهج البلاغه، ج ۷، ص ۲۱۵ و ۲۱۶

قرآن کریم مهم ترین منبع مکتب اسلام است که با تأکید فراوان و صراحت قاطعانه لزوم تحصیل علم و معرفت را در راه به دست آوردن شناخت صحیح از حقایق گوشزد می کند. از دیدگاه قرآن کریم شناخت خدا و واقعیات برای انسان ممکن دانسته شده است، و خداوند در وجود او، ابزار و منابعی قرار داده که توسط آن می تواند به شناخت درست دست پیدا کند، آن منابع عبارت است از قوای حسی، عقل و قلب و هر کدام از این ها در شناخت انسان سهم به سزایی را دارند.

در قرآن کریم از شناخت های ظنی و پندارهای بی اساس و پیروی از اوهام و خیال بافی و عدم تأمل و تفکر و سهل انگاری و سطحی نگری نهی و منع شده است، و در قبال آن تشویق و ترغیب به تفکر و تعقل و اقامه برهان در امور فراوان مورد تأکید قرار گرفته است.

و در کل از آنچه که در قرآن کریم در باره اهمیت شناخت آمده است، مادر می یابیم که دانستن موانع شناخت نیز دارای اهمیت خاصی باید باشد، زیرا از لوازم شناخت درست این است که ما موانع و آسیب های آن را نیز بشناسیم تا با رفع آن موانع به خدا و واقعیات، شناخت درست و صحیح پیدا کنیم.

د: مفهوم و تعریف خدا

با توجه و نگاه به تاریخ اندیشه ها و عقاید بشر، دانسته می شود، که اصل اعتقاد به وجود خدا، در میان آدمیان از گذشته های دور امری رایج و معمول بوده است، اما تمامی اینها تعریف و مفهوم یکسانی از خدا نداشته اند. در کتاب، «خدا، در فلسفه»، در باره تعریف و مفهوم خدا چنین آمده است: «به دست دادن تعریفی از خدا که فرا گیرنده تمام کار برد های این کلمه و معادل های آن در زبان های دیگر باشد، بسیار دشوار و شاید غیر ممکن است. حتی این تعریف که بطور کلی بگوییم: «خدا موجودی است ماوراء انسان و ماوراء طبیعت که جهان را اداره می کند.» نارساست. قید یا صفت «ماوراء انسان» با پرستش رومیان از امپراطوران خدا انگاشته یا به مقام الوهیت رسانده منافات دارد. صفت ماوراء طبیعت یا ماوراء طبیعی با تعریف اسپینوزا که بین خدا و بین طبیعت معادله بر قرار می کند و قید «اداره کردن» که با انکاره اپکوریاها از تاثیر خدایان در زندگی انسان و فاق دارد به نحو جامع و مانع قابل اطلاق نیست... در اغلب نظام های دینی و فلسفی «شرق و غرب» خدا دارای خصوصیت های است که او را